

ACTA FACULTATIS  
PHILOSOPHICAE  
UNIVERSITATIS  
PREŠOVIENSIS

**K poetologickým a axiologickým  
aspektom slovenskej literatúry  
po roku 1989**

**Marta Součková (ed.)**

**Prešov  
2006**



## **K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry po roku 1989**

**Zborník materiálov z vedeckej konferencie s medzinárodnou  
účasťou,  
konanej v dňoch 27. – 28. 5. 2004 v Prešove**

**Filozofická fakulta Prešovskej univerzity  
Prešov 2006**

## Problém „negeneračnosti“ v slovenskej literatúre 90. rokov a náčrt novej podoby autorstva

### Zánik klasických literárnych skupín<sup>1</sup>

Súčasný stav takmer bez klasických literárnych skupín, programov a generácií, stav vyhroteného individualizmu, akoby bol stavom extrémneho akceptovania platnosti Hrúzovej tézy – grupujú sa len slabí, silní nepotrebujú skupiny. Je dosť možné, že nový spôsob klasifikovania autorov nebude realizovateľný na základe klasicky silných štruktúr s malou mierou flexibility, ale bude umožnený len nejakou formou vattimovského slabizmu, domyslenia Nietzscheovej profetickej tézy – otázky k ďalšiemu vývoju nihilizmu: „Kto sa pritom ukáže ako najsilnejší? Tí najumiernenejší, tí, ktorí nepotrebujú žiadne extrémne dogmy...“ Takto by mala v nasledujúcom rozvrhovaní štruktúry autorstva hrať jednu z najdôležitejších úloh otázka vyváženosti a miery, takmer až v antickom význame tohto slova.

Stav všeobecného pocitu negeneračnosti samozrejme nevznikol zo dňa na deň. Svoje predznamenanie mal napr. v tzv. generácii v úvodzovkách. Táto skupinová neštandardnosť začala asi už u *Osamelých bežcov* a pokračovala „barbarským“ opúšťaním pôvodne stanovených princípov a ako keby vyúsťovala v takmer až bizarnom skonštruovaní literárnej skupiny Proglas,<sup>2</sup> ktorá vydala antológiu ako prvé spoločné a generačné vystúpenie a pritom o tom, či vlastne ide o skupinu, alebo len o náhodné zoskupenie publikujúce v istom čase v tom istom časopise, doposiaľ neexistuje jednotná zhoda ani medzi samotnými účastníkmi projektu. Je

<sup>1</sup> Tento text je pokračovaním štúdie – Markovič, E.: Zastretie autora v slovenskej literatúre 90. rokov ako pokračovanie jedného z druhov diskurzivity. In: Zborník príspevkov z konferencie – K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry 90. rokov 20. storočia, (ed. M. Součková). Náuka, Prešov 2004, s. 213 – 221.

<sup>2</sup> A keďže táto, zatiaľ pseudoskupina, samozrejme nemá doposiaľ ani svoje meno a ani predbežný názov, označujeme ju zatiaľ jednoducho – podľa zmieného časopisu.

potom viac ako samozrejme, že ani zatiaľ nemá žiaden ucelený manifest (akým je Spitý imidž Barbarov), za jeho náznak boli označené len niektoré časti jednej poetickej recenzie – správy (Raz v Raji)<sup>3</sup> a v istom zmysle na ňu nadväzujúci predslov antológie Hlbokozelenej ženy. Ak teda u Barbarov bolo možné zaznamenať aspoň nejaké pozostatky snáh definovať si princípy zoskupenia, po nich podobný prístup stále výraznejšie absentuje, vlastné autorské manifesty a zásadné vyhlásenia ako keby nikomu nechýbali. Možno že práve preto sa nad touto evidentnou skutočnosťou takmer ani nik nepozastavil.

Je celkom možné, že pre literárnu kritiku, ktorá bude v budúcnosti písať o 90-tych rokoch, bude mierne problematické, ako toto obdobie pojmovovo presnejšie uchopiť a pochopiť. Náznak tejto tendencie sa prejavuje už dnes a jeden z jej podstatných momentov spočíva v používaní nie vždy adekvátnych pojmov a v dodatočnom, akademicky násilnom vytváraní literárnych skupín ex post.

O absencii vhodných literárnovedných kritérií svedčí aj to, že ak sa aj objavia sporadické pokusy o syntézu a o hľadanie vhodného kritéria, tak sa väčšinou volia len tie najprimárnejšie z možných kritérií. Vek – Generácia 60, geografická lokalizácia – spišská, senická, košickoprešovská skupina, urbánne lokalizácie: ruralisti – urbanisti, alebo sa volí len ten najočividnejší znak – genitализmus, text – prvá časť názvu generácie ako výraz najzreteľnejšej jej charakteristiky (amorfnosti). Inokedy sa nájde definovanie len v opozícii k niečomu už etablovanému a teda zároveň aj v závislosti od popieraného – napríklad tzv. nájdená generácia. Sem-tam sa objaví mechanické aplikovanie niektorých postmoderných termínov (smrť autora...), ale najčastejšie bez snahy o podrobnejšiu filozofickú analýzu a komparáciu.

**Azda adekvátnejšia podoba autorstva**  
**Rekonštruovanie nad-autorského oblúku**  
**Náčrt budúceho smerovania**

Azda by bolo vhodné pokúsiť sa skonštruovať pojem alebo štruktúru, ktorá by v podstatnej miere vystihovala danú situáciu, pričom by ale ne-

<sup>3</sup> Markovič, E.: Raz v Raji. In: Proglas č. 4/1994, s. 26. Slovenské pohľady č. 7 – 8/1996.

bola iba partikulárnou kategóriou vzťahujúcou sa len na isté vybrané zoskupenie autorov (ako napr. text generation pre Drewo a srd, poetika coolnes prevažne pre L. C. A., náboženský manierizmus, len vonkajšková náboženskosť, t. j. štylizovanosť a religiózny nihilizmus Proglasu atď.).<sup>4</sup> Nový pojem by ale nemal byť násilným postulovaním nemennej jednoty s ambíciou vysvetliť všetko, čo sa tu odohráva. Mal by byť prinajmenšom dynamickým modelom aplikovateľným aj pri zmene podmienok a kritérií a súhrnom podstatných znakov predchádzajúcich pojmov tak, aby bol aspoň vo svojich najpodstatnejších rysoch akceptovateľný pre jednotlivé vydavateľské zoskupenia. Inak by hrozilo, že novú podobu autorstva opäť postihne osud predchádzajúcich snažení o navrhnutie nových, ale nie vždy detailne premyslených literárnovedných termínov – po počiatočnej, pozitívnej iniciatíve takmer vždy nasledovala spochybňujúca reakcia. Súhrn korigujúcich aktov vyzerá nasledovne:

Po Bančejovom a Zbruzovom definovaní *barbarskej generácie* a Generácie 60 mnohí z jej členov vlastným slovným dištancovaním, alebo ďalšou tvorbou, napr. najvýraznejšie M. Milčák a E. Groch svojou filozoficko-metafyzickou poéziou, ukážu, že medzi Barbarov nepatria.

Zo spoločného, generačného projektu Barbar(u)ská ruleta odstúpi I. Kolenič.

<sup>4</sup> V r. 2002, keď som tézu tohto textu prvýkrát (v Prešove) verejne predniesol, všetko nasvedčovalo tomu, že pri popisovanej kríze literárnych skupín v slovenskej literatúre existujú aspoň minimálne určujúce kritériá na identifikovanie skupinovosti: príslušnosť k vyhranenej vydavateľskej skupine, alebo napr. ďalšie v najzákladnejších rysoch rozlišujúcich, vonkajších znakov – religióznosť, resp. antireligióznosť (nihilistickosť), štylizovanosť a cynickosť, coolnes kontra úsilie o autentickú duchovnosť –, ktoré som chápal ako najelementárnejšie diferencujúce znaky umožňujúce prinajmenšom úvodné rozlíšenia. Ani to však už dnes úplne neplatí, vývoj uplynulých dvoch rokov potvrdil vtedy navrhovanú tézu o flexibilitosti nestálych literárnych zoskupení, umožňujúcu preskupovanie autorov a metamorfózy autorských stratégií. Napr. s DAS prestali spolupracovať P. Macsovszky, J. Šrank, A. Hablák sa paralelne usiluje vydávať poéziu aj vo vydavateľstve Fragment, z L.C.A. odišiel M. Hvorecký, jeden zo spolutvorcov koncepcie vydavateľstva, zostavu pôvodnej redakcie Proglasu sa nepodarilo obnoviť. Ako skupinovo najstabilnejší sa ukázali tí, ktorí by aspoň podľa svojho mena mali byť najnestálejší, najdekonštruktívnejší – tí, ktorí sa hlásia k barbarskej generácii.

Na Šrankov pojem *text generation* reaguje J. Gavura, do istej miery oprávnene, poukazujúc na partikularizmus a niekedy príliš evidentný propagačný zámer inak pozitívneho a ojedinelého počinu.<sup>5</sup>

Rovnako termín *coolnes* (zaviedli A. Grusková a P. Zajac) sa ani nestačí udomáčniť a S. Chrobáková-Repar už poukazuje v niektorých prípadoch na jeho nepresnosť.<sup>6</sup>

Na Homzov predslov *Hlbokozelenej ženy* kriticky reaguje D. Pastirčák, pričom poukazuje na existenciu rozporu medzi proklamovaným popretím prázdneho experimentovania, formalizmu, návratom k tradičným hodnotám a reálnym obsahom antológie, kde sa vyskytujú pozostatky ranej experimentálnej poézie.

Na Markovičov pokus rozporu a terminologické nedorozumenia vysvetliť a pochopiť pomocou preklenutia syntetickým pojmom (konštrukciou) *nadautorstva* zase zareagujú ... (na toto miesto by si mohli neskôr dopísať svoje meno niektorí z aktívnych čitateľov práve tohto príspevku).

Spomenuté skutočnosti nás takmer až nabádajú predpokladať a domnievať sa, že sa tu vytvára takmer tradícia istej nesamozrejmosti, problematickosti pri konštruovaní a prijímaní literárnovedných klasifikácií. Mimochodom, nie je to nič neobvyklé. Je všeobecne známe, že kedysi aj R. Dilong vyslovil niekoľko zásadných námietok proti ex post označeniu *katolícka moderna*, alebo – ako mi prezradil O. Pastier – ani J. Ondruš neprijal bez výhrad spájanie svojho mena s niektorými *konkretistami* z tzv. trnavskej skupiny.

Predbežne je možné vysloviť predpoklad, že podrobnejší prieskum by zrejme ešte zreteľnejšie poukázal na prvú z radu možných korekcií prevažne nekriticky prijímaných postmoderných téz, v tomto prípade o smrti autorstva:

Omnoho markantnejší jav v danom prostredí je jej dôsledok, alebo špecifická modifikácia – tiež postupná kríza, rozpad až smrť – nielen autora, ale aj autorskej literárnej skupiny klasického typu.

<sup>5</sup> Gavura, J.: Ambivalencia, hedonizmus a entropia. *Romboid* 1/2001, s. 7–9.

<sup>6</sup> Ide o upozornenie, že termíny *coolnes* a *genitalizmus* nevystihujú všetky aspekty niektorých autorov literatúry 90. rokov (tu napr. V. Balla) – S. Chrobáková. In: „Byť človekom“ alebo „Parenisko emócií ihrisko živlov“. *Romboid* 1/2001, s. 75.

Ak sa takmer neobjavujú skupiny klasického typu, je možné hovoriť skôr o výraznejších príznakoch „smrti autorskej skupiny“ ako o smrti autora, tak ďalším nevyhnutne nasledujúcim krokom bude vytvorenie takého modelu autorstva, s ktorým bude možné v ďalšom uvažovaní precíznejšie operovať.

### Záverom

Prvé zostrúchnené vymedzenie návrhu na novú podobu autorstva je negatívne, najzreteľnejšie očividné je totiž najprv to, čím sa od predošlej klasickej podoby skupinového autorstva odlišuje:

nadautorstvo – protoskupina pozostáva z viacerých autorských podsubjektov, na ich zoradenie a vytvorenie prvotnej štruktúry je potrebné nájsť najprv nejaké určujúce kritérium;

takéto charakteristické kritérium, pomocou ktorého je možné utvoriť nad-autorský oblúk, je identifikovateľné až ex post a aj pre samotných aktérov nad-autorstva je tento rozlišovací princíp viditeľný až z odstupu, do nad-autorských vydavateľských projektov sa grupujú najprv len intuitívne a nie na základe prihlásenia sa k vopred stanovenému literárnemu programu vo forme napr. manifestu napísaného autorom zaujímavým v rámci klasickej skupiny centrálne postavenie;<sup>7</sup>

nemá pevné centrum, ale „voľne sa kĺzajúce“ po obvode oblúka, status prechodného centra je prepožičaný tomu pod-subjektu nad-autorstva, ktorý si práve v tej chvíli berie slovo a hovorí, prípadne ktorého postavenie sa najviac blíži k centrálnemu, v závislosti od výberu toho-ktorého

<sup>7</sup> Napr. na spôsob A. Bretona, ktorý rozhodoval, kto je a kto nie je surrealistom. Centrálné postavenie sa už tradične postmodernisticky oslabuje, a to nielen status autora vo vzťahu k textu, ale zároveň aj postavenie pisateľa manifestu v rámci literárnej skupiny – rovnako aj u Barbarov, u nás nateraz, avšak len do týchto chvíľ, poslednej literárnej skupiny, manifest príznačne spísal K. Zbruž napriek tomu, že centrálnější status autora manifestu by možno viac prináležal napr. A. Turanovi alebo mimobarbarsky stojacemu, ale podstatne určujúcemu J. Urbanovi. Ad absurdum je tento princíp dovedený pri konštruovaní potenciálne ďalšej novej skupiny vznikajúcej z okolia časopisu Proglas, kde sa tento teoretický manifest snaží konštruovať ten, ktorý členom redakcie už nie je – E. Markovič. Teoretickosť manifestu, namiesto pri manifestoch zaužívaných poetických proklamácií, je v súlade s lauréatovým názorom o budúcej filozofickosti poézie. X

konkrétneho kritéria, t. j. potvrdenie dôležitosti foucaultovho „kto hovorí“;

usporiadanie nie je statické, je možná zmena konfigurácie v závislosti od zmeny kritérií usporiadania, nemenne daný nie je ani počet členov, nová podoba protoskupiny, nad-autorského oblúka, umožňuje preskupovanie podsubjektov (takto bolo napr. vygenerované dočasné zoskupenie Generátor X... – Habaj, Hablák, Maczovszky, Šulej).

Je potrebné a vhodné použiť metaforu oblúka nielen ako rétorickú figúru, zvrät, ale vziať jej význam doslova, chápať ju ako znak opätovného premost'ovania nihilistického roztrhnutia protikladov, ako znak syntézy. A to preto, lebo podľa Nietzscheho jedným z hlavných znakov rozvinutia pesimizmu do nihilizmu je stav, keď „*Na miesto prirodzených stupňov a rozdielov sú postavené protiklady.*“ ([3, 397]). Ide teda o to, vyvarovať sa extrémnych metafyzicko-nihilistických hypotéz pri využití a domýšľaní herakleitovsko-nietzscheovskej myšlienky takej diferencie, ktorá svoje protikladné členy nenecháva oddelené a zároveň ich ani neruší rozplynutím v im nadradenej identite a idealite, ale ich neustále udržuje v pulzujúcom, nestálom a neustálom napätí.

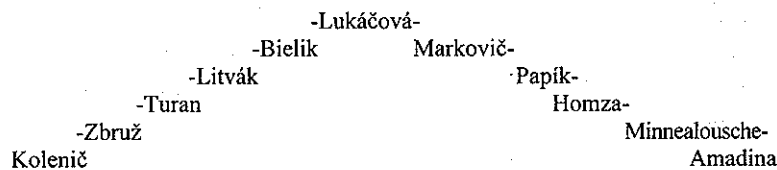
Nepostačuje iba konštatovať ideu zachovania napätia protikladov v rozpätí oblúka, ale je potrebné vytvárať jednotlivé medzistupne medzi najextrémnejšími polohami. Práve to jemnejšie, detailnejšie rozlíšenie vytvára samo o sebe ono napätie tonos a čím viac vznikne medzistupňov, tým je prepojenie kontinuálnejšie a napätie vyššie.

V snahe vniesť ako opozitum k nihilistickej amorfности istú štruktúrovanosť konštruujeme oblúk ako invariant, v pozadí skrytú, nevyhnutnú súčasť modifikácií, ktoré umožňuje. Ak zvolíme za rozlišovacie kritérium extrémnu dichotómiu nihilizmus – antinihilizmus, vytvorí sa medzi nimi kontinuálne rozkľnutie nadautorskej štruktúry.

## Usporiadanie:

nihil

antinihil



Projekt premostenia extrémnych pozícií je zároveň hľadaním priesečníka niekoľkých filozofických tradícií:

Je jednou z možných konkretizácií Derridovej a-centrickej štruktúry a vhodným využitím jeho interpretácie L.-Straussovej brikoláže;

Je interpretáciou Nietzscheho myšlienky *Steigerung*, ale bez posledného základu v metafyzicko-aristotelovskom zmysle;

Zároveň je v súlade s Heideggerovou interpretáciou Nietzscheho estetickej predstavy *Der große Stil* ako výrazu pohybu proti nihilizmu. Tu a aj neskôr skúmaná diferenciacia nihilistického a antinihilistického tak zachováva protiklad romantický – klasický vkus, dekadentný a veľký štýl v jednote syntézy ich napätia (...*Gegensätzliche in der Einheit der Bogen-spannung eines Joches*), ktoré je vôľou k moci a ktoré sa v tomto chápaní stáva identickým s charakterom a smerom Heideggerovho určenia „*Übersich-hinweg-wollen*“, t. j. výrazom smeru vôle k nad-ludskému. ([6], 159).

Je to identifikovanie a odhalenie foucaultovského invariantu, zakladajúceho diskurzivitu a vždy skrytého v pozadí, avšak umožňujúceho rôzne verzie pokusov prekonávania dualizmov, napr. ako jedného zo znakov nihilizmu. Tou štruktúrnou podmienkou možnosti prekonávania premostením je rozlomenie pôvodného prekleutia – analogické používaniu termínov *Zwiespalt*, *Entzweiung* u Heideggera, v odlišujúcej sa nadväznosti na platónske diafora.

V širšej perspektíve stratégií pokusov o diskurzívny návrat k... by mohlo ísť aj o revitalizáciu ešte starej antickej idey harmónie, presnejšie o jemný významový posun od Parmenidovej  $\delta\epsilon\ \pi\alpha\lambda\iota\tau\rho\acute{o}\pi\omicron\varsigma\ \epsilon\sigma\tau\iota\ \kappa\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\upsilon\tau\omicron\varsigma$  zlomok B 6,9 ([7], 153) (u všetkých vecí

existujúcej, späť sa vracajúcej cesty) a od idey rozdelenia protikladov – naspäť k hérakleitovskej myšlienke ἀρμονία ἀφανής – čiže nezjavnej, skrytej harmónie, späť obráteného súladu ľuku a lýry (παλίντροπος ἀρμονία ὀκωσπερ τοξου καὶ λύρης. ([7], 87). Neskôr došlo k ďalšiemu významovému posunu až na παλίντονος ἀρμονία – späť k napnutej harmónii, napr. u Plutarcha – De Isis et Orisis, 369 A a rovnako aj u Porfyria.

To len ešte výraznejšie potvrdzuje tu naznačený spôsob kreatívnej interpretácie, založenej na spätosti napätia (tonos) a stupňovania – vo vnútri rozkľenutej diferencie.

Pokus o harmonizáciu má však aj triviálnejšie dôsledky: ak poetika coolnes ([15], 32) bola definovaná ako štylizovaný, vyvažujúci prvok v opozícii k pred 90. rokmi prevládajúcej, autenticko-romantickej tendencii ([19], 135 – 144), tak rovnako aj výraznejšie, religiózno-aristokratické pozície Proglasu do istej miery vyvažujú o už čosi mierne nihilistickejšie tendencie Barbarov, autorov Generátora X a text generation.

V takomto odstupňovávaní možno pokračovať a rozšíriť tento postup, pre ciele ďalšieho výskumu usporiadať takto aj iných, etablovanejších autorov. Pri predlžovaní oboch protikladných vetiev oblúka na obidve strany však nie je možné pokračovať do nekonečna, na konci každej z vetiev zákonite musí stáť na jednej strane najčistejší výraz poetického nihilizmu a na druhej strane harmonicky vyvažujúci, najesenciálnejší, ideálny výraz poetického antinihilizmu (klasicizujúceho aristokratizmu). Poetický aristokratizmus je tým nájdeným názvom, na počesť ktorého tu vznikali slová, vzdialene pripomínajúce začínajúci manifest.

Pozn.: Príspevok je skrátenou verziou rozsiahlejšieho textu, ktorý vznikol vo FÚ SAV v r. 2000.

#### Literatúra

- [1] ELIOT, T. S.: „*Čo je menšia poézia*.“. In: Eseje, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1972.
- [2] BARTHES, R.: *Smrť autora*. In.: Profil č. 1 – 2/2001.
- [3] NIETZSCHE, F.: *Nachgelassene Fragmente 1885 – 1887*. KSA 12, Berlin, 1988.

- [4] MARCELLI, M.: *Foucault alebo stať sa iným*. Archa, Bratislava 1995.
- [5] FOUCAULT, M.: „*Co je autor?*“ In: *Diskurs, autor, genealogie*. Svoboda, Praha 1994.
- [6] HEIDEGGER, M.: *Nietzsche I*. Pfullingen, 1961.
- [7] DIELS, H.: *Die Fragmente der Vorsokratiker*. Berlin, 1922.
- [8] NIETZSCHE, F.: *Menschliches, Allzumenschliches I, II*. KSA 3, Berlin 1988.
- [9] HEIDEGGER, M.: *Bytí a čas*. OIKOYMENH, Praha 1996.
- [10] MALLARMÉ, S.: *Faunovo odpoledne a jiné básně*. Svoboda, Praha 1996.
- [11] LAROCHELLE, G.: *Od Kanta k Foucaultovi: Co zbývá z autorského práva?* In: *Filosofický časopis*, č. 4, 1998.
- [12] DERRIDA, J.: *Texty k dekonstrukci*. Archa, Bratislava 1996.
- [13] BEASLEY-MURRAY, T.: *Súčasná slovenská literatúra, diabolská zmluva s teóriou a genitalisti*. RAK, 3/2000.
- [15] RABLOF, U.: *Poetika coolness?* *Mladá slovenská próza po roku 1989*. RAK, 5/1999.
- [18] NIETZSCHE, F.: *Der Wille zur Macht*. A.Kröner Verlag, Leipzig 1930.
- [19] MIKULA, V.: *Autentickosť a štylizovanosť v slovenskej literárnej tradícii*. In: Mikula, V.: *Od baroka k postmoderne. Interpretáčn é sondy do slovenskej literatúry*. L.C.A., Levice 1997.

ISBN 80-8068-463-4



9 788080 684631